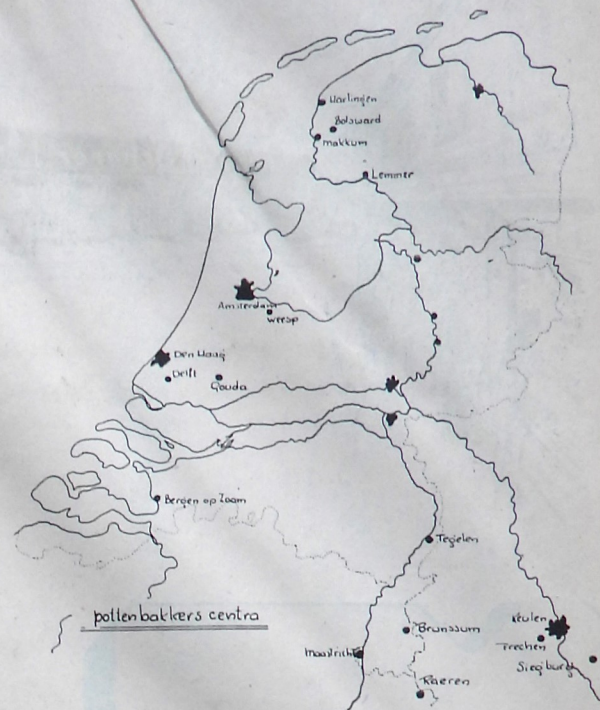

Potschepen en diggelschuiten

Men zegt wel eens dat we in het 'plastictijdperk' leven. P.v.c. is hedentendage immers een veel gebruike grondstof. Veel voorwerpen - en vooral gebruiksvoorwerpen - worden van plastic gemaakt. Ook talrijke huishoudelijke artikelen zijn van het eigentijdse p.v.c. : emmers, wasbakken, kommen, bakjes, kopjes, enz., te veel om op te noemen. Wanneer we één of meer eeuwen teruggaan in de geschiedenis en we zouden de toen in gebruik zijnde huishoudelijke voorwerpen vergelijken met de huidige, zouden we enkele opmerkelijke verschillen konstatoren. In de eerste plaats zou ons in de huishouding van vroeger opvallen het vele gebruik van keramiek. Om 't eens anders te formuleren: men maakte voor jaren terug veel meer gebruik van „staingoud”. Het steengoed als verzamelnaam voor al het gebruiksaardewerk.

Plastic verdrong het aardewerk

pot- of diggelschip.

Natuurlijk kennen we ook nu nog het aardewerk en het porselein naast het p.v.c.-spul. Dat zal ook wel altijd zo blijven. We eten ons brood en de warme maaltijd nu eenmaal graag van een servies- of borenbonbord, en niet van een plastic bord. We drinken koffie en thee graag uit een 'echt' kopje. Toch is er op dit terrein gedurende slechts enkele generaties, het een en ander veranderd. De progressie van de 20-ste eeuw dreigt ook hier bepaalde gewoonten en gebruiken in het vergeetboek te schrijven. Daarom laten we in deze aflevering de aloude pot- en diggelschepen nog eens varen.

Het is nog niet zo heel lang geleden dat de diggelschippers met hun potschepen de noordelijke wateren bevoeren. Zoals de naam reeds doet vermoeden, waren het schepen, beladen met "potten en pannen". Met hun gezin en hun schip vol aardewerk, trokken de schippers van de ene plaats naar de andere. Eeuwenlang hebben deze schepen de kanalen, vaarten en maren bezaaid.

Hoe kwam de schipper aan zijn lading: waar kwam het vandaan? Om deze vragen te beantwoorden, moeten we eerst weten wat aardewerk is en waar en hoe het gemaakt werd. We willen hiermee tegelijk aansluiten op de tentoonstelling, die in de maanden juli en augustus in de borg „Verhildersum” te zien is geweest onder het motto „Ruim 2000 jaar volksaardewerk en steengoed”.

Alles wat gemaakt is van gebakken klei noemen we keramiek. Keramiek is een verzamelnaam voor aardewerk, steengoed en porselein, waarvan de baktemperatuur resp. liggen zo rond de 800, 1300 en 2000 graden Celsius. Al in de prehistorie maakte men keramische producten. Het zou te ver voeren om nu een historisch overzicht te geven van alle kulturen die we kennen. Enkele verschijningsvormen willen we noemen. In de eerste plaats het porselein: oorspronkelijk afkomstig uit China. Porselein wordt gebakken van zeer zuivere klei (kaolien). Omdat andere kleisoorten de grote hitte die het kaolien wel verdraagt, niet verdragen spreken men dan niet meer van porselein maar van aardewerk. Naarmate de kwaliteit van de klei minder wordt, neemt de poreusheid toe en wordt 't gebakken produkt zachter. Om 't aardewerk waterdicht te maken paste men het glazuur toe.

Door de eeuwen heen passeert een stroom van kera-

miek de revue: het geglaazuurde en ongeglazuurde aardewerk uit diverse landen. Aardewerk met loodglazuur al of niet met versieringen. Hiervan willen we speciaal het zg. grès noemen. Vervolgens het aardewerk met tinglazuur. Bekend hiervan is het majolica uit Spanje en Italië. Ook het originele Delftse aardewerk is hier van een sprekend voorbeeld.

Van het zg. harde aardewerk of creamware is Engeland het land van herkomst. Wie een klein beetje thuis is in de wereld van de keramiek, zal hierbij meteen denken aan het bekende Wedgwood. Naar Engels voorbeeld begon Petrus Regout in Maastricht het creamware na te maken. Met Regout zijn we in de 19e-eeuw aangekomen. De eeuw waarin de pot- en diggelschepen nog druk op en neer voeren. In deze eeuw wordt het keramiek — en vooral het aardewerk — steeds meer gebruiksgoed. Hierbij is veel Engels en o.a. ook het Nederlandse Regout-aardewerk.

We lieten al de naam 'grès' vallen. Bij het noemen van dit soort aardewerk, komen we bij het Duitse steengoed. Van oudsher is de streek van de beneden-Rijn, rond Keulen, een belangrijk pottenbakkerscentrum geweest, waar sinds de late middeleeuwen steengoed werd vervaardigd. Het steengoed of grès (in het Duits Steinzeug) noemt men ter onderscheiding van het meer poreuze en zachte aardewerk. Het heeft niet de fijnheid van porselein en niet de mooie witte glanzende kleur. Belangrijke centra van vervaardiging waren plaatsen als Siegburg, Raeren en Frechen. De produktie van dit steengoed is enorm groot geweest.

keulse pot

over de keramiek in de vorige eeuw : het werd steeds meer gebruiksgoed. Het steengoed kent een ontwikkeling sinds de 12e/13e-eeuw. Uit deze tijd dateren de zg. Jacobakannetjes. (hebben niets te maken met Jacoba van Beieren). Ze werden vooral gemaakt in Siegburg. Ook bekend zijn de zg. baardmanskruiken. Ze werden met een eenvoudige reliëf versiering van een bebaarde kop, meestal op de hals aangebracht. Uit een latere periode dateren de "schnellen": hoge kruiken met reliëfversieringen.

Het grès was meestal bruin van kleur. Tijdens het bakproces werd keukenzout toegevoegd, vandaar dat

het in de klei aanwezige ijzer een bruin aardewerk-oppervlak gaf. De klei die in Keulen en het nabij gelegen Frechen verwerkt werd, was weinig ijzerhoudend, waardoor het aardewerk nagenoeg kleurloos uit de oven kwam. Om aan het aardewerk toch enige kleur te geven, werd dit met een ijzerhoudende leempap bestreken. Hierdoor kreeg dit soort grès een zekere levendigheid. Soms werd het met blauw glazuur bewerkt. Zo kennen we het grès van Jacobakan tot Keulse pot. Ook in de vorige eeuw is veel gebruiksteengoed in de omgeving van Keulen gefabriceerd. Hoe stond het met de pottenbakkerij in Holland? We noemden reeds de plaatsen Maastricht en Delft. In Friesland is ook veel aardewerk gemaakt. We noemen de plaatsen Harlingen, Makkum en Bolsward. Dit zg. Makkums wordt soms met Delfts verward. In de Limburgse plaatsen Brunssum, Schinveld en Nieuwenhagen werd grès vervaardigd. Het eveneens in Limburg liggende Tegelen was bekend om zijn karakteristieke schotels. Tot in de tweede helft van de vorige eeuw werden te Lemmer o.a. geglaazuurd aardewerk gemaakt in de vorm van potten en kommen. Gouda was niet alleen bekend om de Goudse pijpen, maar ook om de 19e-eeuwse theelichtjes en koffiekannen van roodbakken klei. Tot zover dit korte 'keramische' overzicht.

Jacobakan

U begrijpt dat al dit pottenbakkerswerk van de plaats van fabricage naar de plaats van bestemming vervoerd moest worden. Dit gebeurde sinds eeuwen per schip, op al dan niet bespannen karren en door kieperkels.

Het meeste aardewerk en steengoed werd door het potschip vervoerd. Uit het voorgaande valt te konkluderen dat de schippers van de pot- en diggelschepen de pottenbakkerscentra in Nederland wel wisten te vinden. Of men ook de Rijn en de Maas opvoer is minder waarschijnlijk. Er zullen zeker wel potschepen zeiland of getrokken de grote rivieren opgevaren zijn. Zeker in de tijd van zo'n drie of vier eeuwen terug zal men gebruik hebben gemaakt van overslaghavens. Voor het steengoed uit Frechen, Siegburg en Raeren zullen hoogstwaarschijnlijk steden als Nijmegen en Arnhem, en vooral voor wat betreft het noorden - de Hanzesteden Dventer, Zutphen en Zwolle, als overslaghavens gediend hebben.

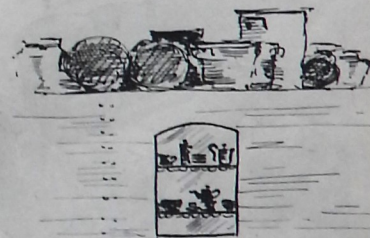
Een potschip was niet van een speciaal type. Diverse scheepstypes zullen voor dit doel gediend hebben. In principe zullen het zeilschepen geweest zijn, terwijl men de boten ook dikwijls moest trekken. Het waren platboomde vaartuigen, die ondiepe wateren konden bevaren. In het westen van ons land zullen dit schepen van het westlandse type geweest zijn, terwijl in het noorden o.a. de tjalk ook als potschip zal hebben gediend.

De drijvende aardewerkmagazijnen kwamen overal. Omdat nagenoeg de meeste plaatsen in het Groninger land per schip bereikbaar zijn, kwamen hier ook geregeld de potschepen. Ook op 't Hogeland liggen de meeste dorpen en gehuchten wel aan een vaart of maar. Zo konden de diggelschepen met hun geringe diepgang overal komen. Was het pot- of diggelschip eenmaal in een dorp gearriveerd, dan werd dit direct bekend: „'t Potschip ligt veur wâl, potschip ligt veur wâl”. Het ging als een lopend vuurtje door het dorp. Zo vaak kwam zo'n potschip niet. Soms éénmaal en in grotere plaatsen misschien twee keer per jaar.

Meestal had moeder de vrouw wel weer wat nieuw „staingoud” nodig. Er brak immers zo gauw een kom of een pot. Of er moest een nieuwe inmaakpot komen.

Wanneer het potschip afmeerde was het feest in het dorp. Het betekende een welkome afwisseling in de dagelijkse sleur. Dus gingen de vrouwen naar het schip of de schipper ging zelf met zijn waar de wal op om als „pott'n paanjer” van deur tot deur te trekken. Ook het naburige dorp waar hij misschien niet zo gemakkelijk met zijn schuit kon komen, werd dan bezocht.

Zo'n pot- of diggelschip was volgestouwd met aardewerk, steengoed, potten en pannen. Het grovere werk lag op het roefje of stond aan dek. Grote inmaakpotten en dergelijke namen benedendeks teveel ruimte in. De diggelder of diggelschipper had de loopplank uitnodigend uitgelegd. De kooplustige vrouwen dromden het eerst naar beneden, want daar, in de buik van het schip lag en stond alles uitgestald. Door de kleine raampjes van de roef, of door het geopende luik van het dek viel het licht op de diggels, de kannetjes, testen, kommen, vergieten, „grote en lutje spoukonn'n” beslagkommen, gortpotten, zoutvaten, botervaten, soep-terrienen, lampetstellen, melkkanen, kopjes met opschriften (ter uwer verjaring), drinkkruiken (om mee naar het land te nemen) en nog meer keukengerel van rood of groen aardewerk, al of niet geglaazuurd, met een geel randje, met een groen blesje. Spul van Petrus Regout, Makkumer borden, boeren Delfts of Keuls aardewerk. Potten en vaten, kruiken en kannen met of zonder oren. Dat was de handel van de potschipper.

achter en boven het roefraam

Op het Groninger platteland gebeurde het dikwijls dat de aankomst van het diggelschip bekend werd gemaakt door een zg. „kerkekondiging”. Voordat de kranten meer algemeen werden werd het nieuws nl. na afloop van de godsdiensttoefening door de koster bekend gemaakt. Ondanks het vele verzet tegen deze kerkekondiging ging het gewoon door: men had nauwelijks een andere en betere wijze van bekendmaking. De kerspraak gaf het nodige nieuws: belastingen, berichten voor dienstplichtigen, boeldagen, het schouwen der wegen, gedekte merrien, verkopeningen en soms ook de komst van het potschip. De koster die „kundegen” moest las het nieuws af van een „kundegsedel”.

Faaike Fuutje
Ligt met zien schuutje
Mit potten en pannen,
Mit kroeken en kannen
In 't Termunterdaip
Zegt het voort!

We lezen dit in „Groninger Volksleven” van K. ter Laan (deel III).

Wat de komst van het diggelschip in een dorp kon betekenen, willen we tenslotte nog illustreren met het volgende verhaal: In het kerkelijk archief van Uithuizermeeden komt in 1778 voor de eerste keer de naam „Oudeschip” voor. In de akten van de kerkeraad wordt namelijk geklaagd over toestanden bij het Oudeschip in verband met de jaarlijkse komst in de maand mei van een diggelschip bij de Tjapomp. 's Zondags wordt er diggelmarkt gehouden, waarbij de bevolking van heinde en ver toestroomt, zo zelfs, dat het kerkbezoek in Uithuizermeeden hieronder lijdt.

Wanneer de diggelschipper lang genoeg in een dorp had gelegen, trok hij de loopplank weer in en voer naar een ander dorp. De laatste potschippers voeren zo omstreeks 1925 door de Groninger wateren. De tijden veranderen. Wegen werden aangelegd en verbeterd. De auto deed zijn intrede, gewoonten en gebruiken veranderden. Het pot- of diggelschip werd opgelegd: aan een eeuwenlange vaart was een einde gekomen.